

Hammersøen

Ved foden af Stejlebjerg ligger den ti hektar store sø, Hammersø, Bornholms største sø. Den hørte til arealerne omkring Hammershus og blev betegnet som "Kommandantens Fiskevand". Den er ca. 650 m lang, 150 m bred, største dybde er 13 meter og vandspejlet ligger otte meter over havets overflade. Der har været mange planer om at bygge en havn med udløb til begge sider, men det er altid blevet ved overvejelserne.

Hammersøen lake is Bornholm's largest lake (covering ten hectares) and is situated at the foot of Stejlebjerg. It once belonged to the land around Hammershus and was called "the Commandant's Fishpond". It is roughly 650 metres long and 150 metres wide, and its deepest point is 13 metres. The water surface is eight metres above sea level. There were many plans to build a harbour at the lake with outflow to both sides, but these plans never got past the drawing board.

1662

Fæstningsingeniør Henrik Rüse foreslår Hammersøen omdannet til orlogshavn

Fortifications engineer Henrik Rüse recommends that Hammersøen lake be converted into a naval harbour

1716

Czar Peter den Store besigtiger Hammersøen og foreslår at anlægge en flådebase med sluser, ni meter over havet

Tsar Peter the Great inspects Hammersøen lake and suggests that a naval base be constructed with nine locks, nine metres above sea level

1737

Grodttschillings forslag til etablering af flådehavn i Hammersøen

Grodttschilling submits a proposal for the establishment of a naval base at Hammersøen lake

1809

Under englænderkrigene foreslår kommandør A. Rothe at anvende søen som flådehavn

During the wars with Britain (the Napoleonic Wars), Commander A. Rothe proposes using the lake as a naval base

1849

Staten vil ikke sælge Hammersøen, da den evt. kan benyttes som havn

The Danish State refuses to sell Hammersøen lake, as it could possibly be used as a harbour

1874

Det tyske konsortium, der opkøber Hammeren, forsøger uden held at få Hammersøen med i købet

The German consortium which purchases Hammeren peninsula tries – unsuccessfully – to include Hammersøen lake in the purchase

1884

Stenværksbestyrerbolig bygges ved Hammersøens østlige ende

Quarry works manager's residence built on the east bank of Hammersøen lake

1889

Igen tanker om etablering af havn i søen for tyske penge. I stedet anlægges Hammerhavnen

Ideas resurface to establish a harbour at the lake funded by German investors Hammerhavnen harbour is built instead

1890

Arbejderboliger i Humledal

Worker residences in Humledal valley

1894

Turismen får plads. Terrakottafabrikant Hjorth bygger sommerbolig og udsalg ved Hammersøen. Derefter bygges pensionater, sommerhuse og hoteller langs søens søndre side.

Tourism enters the picture. Terracotta manufacturer Hjorth builds a summer residence and shop near Hammersøen lake. After this, guesthouses, holiday residences and hotels are built along the south bank of the lake.

Hammersøen ved søens østre ende, fra vejen der fører fra Sandvig ned til "Sjøljerne", en kratbevokset skråning ved søen. Stengærdet i forgrunden skiller Sandvigsletten (hvor man senere byggede arbejderboligerne Sandlinjen) fra Hammeren. Avlsbrugerne i Sandvig havde ret til at bruge de områder, hvor man ikke brød sten, til færegræsning. På Stejlebjerg aner man det gamle fyr. Foto fra før 1871.

Hammersøen lake from its east end, taken from the road leading from Sandvig down to "Sjøljerne", a brush-covered slope by the lake. The stone wall in the foreground separates Sandvigsletten (where Sandlinjen worker residences were later built) from Hammeren peninsula. Farmers in Sandvig had the right to use any areas where granite was not being quarried for sheep grazing. The old beacon lighthouse is faintly visible on Stejlebjerg. The photo was taken before 1871.

Da Hammershus endelig blev opgivet i 1800'erne, solgte man de arealer fra, der havde hørt til borgens dyrkningsområder. Men man solgte ikke Hammersøen – denne kunne jo evt. bruges som havn!

I forbindelse med salget af Hammeren til det tyske konsortium ved grosserer Martens, forsøgte man – dog uden held - at få Hammersøen med i købet. Alligevel ansøgte de tyske ejere i foråret 1889 Staten om tilladelse til at anlægge en havn i Hammersøen, idet man mente, at en tilsanding mellem Hammeren og Sandvig nemt kunne fjernes, her ville kunne anlægges en kanal og den dybe Hammersø ville være en velegnet udskibningshavn og tillige en sikker tilflugthavn. "Imidlertid bliver der vel næppe nogen Havn ved Hammeren, alene af den Grund, et den ville kunne blive et meget fristende Stridens Æble for de mægtige Kamphaner, som ligger i Lejr ved Østersøen", skrev Bornholms Avis i 1889. Det blev et afslag.

When Hammershus was finally abandoned in the 1800s, the areas that had previously belonged to the castle's farmland were sold off. Hammersøen lake was not sold, however – it could potentially be used as a harbour!

During the selling of Hammeren peninsula to the German consortium represented by wholesaler Martens, an – unsuccessful – attempt was made to include Hammersøen lake in the purchase. Nevertheless, the German owners applied to the Danish State in 1889 for permission to build a harbour in Hammersøen lake, because they believed that any sanding up between Hammeren peninsula and Sandvig could easily be removed and a canal could be dug here. The deep Hammersøen lake would be a suitable shipping port and also a safe port of refuge. "However, it is unlikely that a harbour will be established at Hammeren peninsula if only because it could become a very tempting bone of contention for powerful combatants camped around the Baltic Sea," wrote the Bornholms Avis newspaper in 1889. The application was denied.

Hammersøen med Humledalshuset og fyret fra 1871 i baggrunden. Foto, P Hjorth.

Hammersøen lake, with Humledalshuset and the lighthouse from 1871 in the background.

Den første boligbebyggelse kom i 1887, idet der ved den sydøstlige ende af søen blev opført en bolig til stenværksbestyrer Axel Reinholdt Wiberg, som forpagtede granitbrydningen på Hammeren fra 1884. Måske samtidig påbegyndte man opførelsen af arbejderboligerne med en smedje ved den søndre ende i "Humledal" – på vej op til fyret. Som nabo til bestyrerboligen etablerede terrakottafabrikant Hjorth sig i 1895 med sommerbeboelse og butik til turister.

I 1906 åbnede Hotel Hammersø ved søens søndre bred og omtrent samtidig blev den første sommerbolig "Hammerhytten" opført. Pensionatet "Sjøljan", nu vandrerhjem, er opført o. 1910.

Hammersøen blev aldrig solgt til private, den blev omkring 1900 udlejet til en sportsfiskerforening, der udsatte ørreder i søen. At Hitler i 1940'erne skulle have haft tanker om at etablere en ubådsbase i Hammersøen er en myte. I 1973 blev den afhændet til Miljøministeriet for 100 kr.

The first house was built in 1887, in the form of a residence for quarrying works manager Axel Reinholdt Wiberg at the south-east end of the lake. Wiberg leased the granite quarrying operation on Hammeren peninsula from 1884. Around the same time, the construction of worker housing and a smithy commenced at the south end of Humledal valley, along the road leading up to the lighthouse. Next door to the manager's residence, terracotta manufacturer Hjorth set up a summer residence with a shop for tourists.

In 1906, Hotel Hammersø opened on the south bank of the lake, and the first summer residence "Hammerhytten" was built about the same time. The guesthouse "Sjøljan", now a youth hostel, was built c. 1910.

Hammersøen lake was never sold to private owners; it was leased around 1900 to an anglers' association which stocked the lake with trout. The story that Adolf Hitler had considered building a U-boat base at Hammersøen lake is a myth. The lake was sold to the Ministry of Environment for DKK 100 in 1973.

Hotel Hammersø opført 1906. Hotellet blev udvidet første gang i 1909 med den høje bygning mod vest.

Hotel Hammersø was built in 1906. The first extension to the hotel was added in 1909, in the form of the tall building to the west.

Hammersøen til venstre og midt i billedet en lang, lav boligrække, "Langelinje", opført 1890-1891 til stenarbejderne.

Hammersøen lake on the left and, in the middle of the photo, a long low row of houses called "Langelinje" built in 1890-1891 for quarry workers.

I dag er Hammersøen et rekreativt område med vandre- og cykelsti langs den søndre bred. Samtlige fabriksbygninger ved søens østende er væk - området er genskabt og man kan hygge sig i en shelter, hvor der før var stor stenindustri.

Today, Hammersøen lake is a recreational area with a rambling and cycling trail along the south bank. All the factory buildings which once stood at the east end of the lake are gone; the area has been restored, and it is possible to relax in a shelter at the same spot where a large-scale quarrying operation once stood.

Stenværksbestyrer A.R. Wibergs bolig fra 1887 og Humledal i baggrunden. Til venstre, terrakottafabrikant L. Hjorths ejendom.

Quarrying works manager A. R. Wiberg's residence from 1887, with Humledal valley in the background. To the left the property of "terrakottafabrikant L. Hjorth".